

**ΤΑ ΤΟΥΡΚΙΚΑ ΕΠΙΘΕΤΙΚΑ ΔΑΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΥΣ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ:
ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ
ΕΛΕΟΝΩΡΑ ΔΗΜΕΛΑ**

Abstract

In this paper, I deal with adjectival adaptation of Turkish loanwords. The examined data are drawn from the dialectal varieties of Asia Minor, such as Cappadocian, Aivaliot and Pontic. More specifically, this analysis aims to indicate the general parameters which characterize this phenomenon (i.e. the role of analogy, the structural and phonological shape of the word, the semantic equivalence, the typological divergence between the agglutinative Turkish and fusional Greek), as the target language seems to formulate the new word, depending on the general phonological-morphological properties of its specific language system. That is to say, specific parameters, such as the type of borrowing and the peculiarities of the language sub-system, have a crucial role to play in the final outcome. In addition, I attempt to give a comparison between the process of borrowing adjectives and that of borrowing nouns. For example, phonological similarity affects the adaptation phenomena of both nouns and adjectives.

Λέξεις-κλειδιά: επιθετικά δάνεια, μορφολογική προσαρμογή, αναλογία, διάλεκτοι

1. Εισαγωγή

Τα φαινόμενα δανεισμού και το ευρύτερο ζήτημα της προσαρμογής των δάνειων λέξεων αποτελεί θέμα άκρως συζητημένο τόσο στην ελληνική όσο και στην ξένη βιβλιογραφία. Οι σχετικές μελέτες (βλ. μεταξύ άλλων Haugen, 1950· Moravcsik, 1978· Thomason, 2001) συμβάλλουν, πέραν της καταγραφής της εμπειρικής γνώσης, στη θεωρητική διερεύνηση θεμάτων, όπως η γλωσσική αλλαγή, η επαφή γλωσσών και οι αρχές που τις διέπουν, αναδεικνύοντας τη φύση και το βαθμό επιρροής της γλώσσας πηγής στη γλώσσα στόχο. Ιδιαίτερα για τα Ελληνικά, μολονότι ο λεξιλογικός δανεισμός είναι η πλέον συζητημένη έκφραση της γλωσσικής επαφής (Σετάτος, 1990· Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 1994· Χριστοφίδου, 2003 κ.ά.) στην Κοινή Νέα Ελληνική, δεν υπάρχει αντίστοιχη εικόνα στις επιμέρους διαλεκτικές ποικιλίες, καθώς το ενδιαφέρον των μελετητών μόλις πρόσφατα έχει στραφεί προς αυτό το πεδίο έρευνας, εξετάζοντας κατά κανόνα τα δάνεια ουσιαστικά και ρήματα (βλ. μεταξύ άλλων Ralli 2012α, 2012β, άρθρο σε αυτόν τον τόμο και Melissaropoulou 2009, 2013, άρθρο σε αυτόν τον τόμο), ως πιο συχνά φαινόμενα λεξιλογικού δανεισμού (Whitney, 1881· Hock & Joseph, 1996).

Στην παρούσα μελέτη, επιχειρείται η εξέταση ενός λιγότερο συχνού και πενιχρά μελετημένου φαινομένου, εκείνου του επιθετικού δανεισμού. Συγκεκριμένα, διερευνώνται τα επιθετικά δάνεια της Τουρκικής στις μικρασιατικές διαλέκτους

Κυδωνιών-Μοσχονησίων, Πόντου και Καππαδοκίας. Η ανάλυσή μου αποσκοπεί στο να καταδείξει πώς οι γενικές παράμετροι που χαρακτηρίζουν το λεξιλογικό δανεισμό, όπως είναι το δομικό-φονολογικό σχήμα της λέξης που αποτελεί αντικείμενο δανεισμού, και η σημασιολογική συνάφεια επηρεάζουν τη διαδικασία. Ξεχωριστός είναι επίσης και ο ρόλος των ιδιαιτεροτήτων της κάθε γλωσσικής ποικιλίας, όπως και η σύνδεση ανάμεσα στις επιμέρους περιπτώσεις ονοματικού δανεισμού (δάνεια ουσιαστικά και δάνεια επίθετα). Στο κεφάλαιο 2 παρουσιάζεται μια αδρομερής θεωρητική επισκόπηση του θέματος και διατυπώνεται η υπόθεση εργασίας. Το κεφάλαιο 3 έχει κατεξοχήν περιγραφικό χαρακτήρα, καθώς παρατίθενται τα κύρια γνωρίσματα των εξεταζόμενων διαλέκτων και αναλύονται τα δεδομένα. Στο κεφάλαιο 4 συνδυάζονται τα επιμέρους πορίσματα της έρευνας, προκειμένου, μέσω της συνεξέτασης ομοιοτήτων και διαφορών στον τρόπο με τον οποίο εντάσσονται τα δάνεια της Τουρκικής στις διαλέκτους του Πόντου, της Καππαδοκίας και των Κυδωνιών και Μοσχονησίων, να αναδυθούν οι παράμετροι που ελέγχουν τη διαδικασία και διέπονται από ερμηνευτική επάρκεια. Τέλος, στο κεφάλαιο 5 διατυπώνονται τα τελικά συμπεράσματα.

2. Θεωρητικές επισημάνσεις

2.1 Λεξιλογικός δανεισμός: βιβλιογραφική επισκόπηση

Ο λεξιλογικός δανεισμός αποτελεί μια από τις βασικότερες εκφάνσεις της γλωσσικής επαφής, καθώς απαντά σε κάθε επίπεδο της κλίμακας δανεισμού και αναδεικνύει τη σχέση ανάμεσα στη γλώσσα στόχο (target language, recipient language) και τη γλώσσα πηγή (source language, donor language)¹. Συγκεκριμένα, η Thomason (2001: 70-71) επισημαίνει, μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα:

Περιστασιακή επαφή (casual contact): δανεισμός λέξεων περιχομένου, κυρίως ουσιαστικών και λιγότερο συχνά ρημάτων, επιθέτων και επιρρημάτων, μη βασικό λεξιλόγιο².

Ελαφρώς πιο στενή επαφή (slightly more intense contact): παράλληλος δανεισμός λέξεων περιχομένου και λειτουργικών λέξεων, μη βασικό λεξιλόγιο.

Πιο στενή επαφή (more intense contact): διευρυνμένος δανεισμός λειτουργικών λέξεων, παράλληλος δανεισμός βασικού και μη βασικού λεξιλογίου.

Έντονη επαφή (intense contact): ιδιαίτερα εκτεταμένος λεξιλογικός δανεισμός.

¹ Βλ. ενδεικτικά Haugen (1950), McMahon (1994), Haspelmath (2008).

² Όσον αφορά τη διάκριση ανάμεσα σε *βασικό* και *μη βασικό* λεξιλόγιο την οποία κάνει η Thomason (2001: 71-72), όπως η ίδια επισημαίνει, η χρήση των όρων δεν παραπέμπει σε μια θεωρητική τοποθέτηση υπέρ της χρονικής προτεραιότητας του μη βασικού λεξιλογίου έναντι του βασικού, αλλά παραπέμπει στη λίστα λέξεων του Morris Swadesh. Ωστόσο, σε μεταγενέστερο άρθρο της (Thomason 2006) υποστηρίζει ξεκάθαρα τη χρονική προτεραιότητα του μη βασικού λεξιλογίου. Από την άλλη πλευρά, οι Hock και Joseph (1996: 255) υποστηρίζουν πως το βασικό (basic vocabulary) ή πυρηνικό λεξιλόγιο (core vocabulary) είναι περισσότερο εύκολο να αποτελέσει αντικείμενο δανεισμού, παραθέτοντας μάλιστα και σχετικά παραδείγματα που επιβεβαιώνουν τον ισχυρισμό. Εξάλλου, όπως εύστοχα διαπιστώνει ο Haspelmath (2008:4), η Thomason δεν παραθέτει αντίστοιχα παραδείγματα, ούτε από τον κατάλογο του Swadesh. Για τα Ελληνικά, η Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1994: 65-66) παρατηρεί πως το βασικό λεξιλόγιο αποτελεί κορμό του λεξιλογικού δανεισμού.

Από τα παραπάνω, συνάγεται πως η λεξική κατηγορία που είναι περισσότερο εύκολο να αποτελέσει αντικείμενο δανεισμού είναι τα ουσιαστικά (βλ. μεταξύ άλλων Whitney, 1881· Moravcsik, 1978· Hock & Joseph 1996). Μάλιστα, ο Matras (2009: 168) αποδίδει το φαινόμενο αυτό στις αναφορικές λειτουργίες των ουσιαστικών, δηλαδή στην ιδιότητά τους να κατονομάζουν εξωγλωσσικές έννοιες, αντικείμενα και ρόλους.

Ο τύπος και ο τρόπος προσαρμογής των δάνειων λέξεων (loanwords) ποικίλει ανάλογα με τα χαρακτηριστικά της γλώσσας στόχου, τα χαρακτηριστικά της γλώσσας πηγής, αλλά και το είδος του δανεισμού (π.χ. ονοματικός, ρηματικός δανεισμός). Για παράδειγμα, στο ρηματικό δανεισμό απαντά ένα είδος έμμεσης προσαρμογής με τη χρήση βοηθητικών ρημάτων, όπως το *έχω* ή το *είμαι* (Μελισσαροπούλου, 2011· Ralli, 2012). Σε γενικές γραμμές, βέβαια, κριτήρια όπως η σημασιολογική συνάφεια και η φωνολογική ομοιότητα έχουν ιδιαίτερο ρόλο στη διαδικασία προσαρμογής (Hock & Joseph, 1996· Herd, 2005· Winford 2005, 2010), ενώ έχει διατυπωθεί η άποψη ότι ο βαθμός συγγένειας των δύο γλωσσικών συστημάτων που έρχονται σε επαφή διευκολύνει είτε τη διαδικασία δανεισμού (McMahon, 1994: 204) αυτή καθεαυτή, είτε τη διαδικασία προσαρμογής (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 1994: 105).

2.2 Η προσαρμογή των τουρκικών δανείων στη μικρασιατική διαλεκτική ποικιλία

Λόγω της συνύπαρξης ελληνόφωνων και τουρκόφωνων ομιλητών στη Μικρά Ασία, η επίδραση της Τουρκικής στις μικρασιατικές διαλέκτους είναι ιδιαίτερα αισθητή (βλ. ενότητα 2.3). Όσον αφορά τις δάνειες λέξεις, και στα τρία υποσυστήματα απαντά τόσο ο ονοματικός, όσο και ο ρηματικός δανεισμός (Melissaropoulou 2009, 2013, forthcoming και Ralli 2012α,β).

2.2.1 Η περίπτωση των ονοματικών δανείων

Η έρευνα των φαινομένων ονοματικού δανεισμού στις διαλεκτικές ποικιλίες της Μικράς Ασίας είναι πρόσφατη και αφορά κατεξοχήν τη μελέτη των ουσιαστικών. Όπως επισημαίνει η Melissaropoulou (2013), η διαδικασία προσαρμογής επηρεάζεται από γενικές παραμέτρους, όπως είναι το φυσικό γένος, το φωνολογικό και μορφολογικό σχήμα της λέξης, η ύπαρξη αντιστοιχίας ανάμεσα στο σημασιολογικό περιεχόμενο της δάνειας λέξης στη γλώσσα στόχο και της δάνειας λέξης στη γλώσσα πηγή και η αναλογία των επιθημάτων.

Ωστόσο, ιδιαίτερο ρόλο καταλαμβάνουν, σύμφωνα με την ίδια, το γραμματικό γένος και τα κλιτικά χαρακτηριστικά των επιμέρους κλιτικών υποσυστημάτων.³ Συγκεκριμένα, στην Καππαδοκική διάλεκτο, υπάρχει ενδοδιαλεκτική απόκλιση. Στη βόρεια Καππαδοκία, τα αρσενικά ουσιαστικά με χαρακτηριστικό [+ανθρώπινο], τα οποία λήγουν σε σύμφωνο εντάσσονται στην κλιτική τάξη των σε -ος ουσιαστικών (π.χ. πατίσαχος 'βασιλιάς'), ενώ όσα αρσενικά ουσιαστικά (με χαρακτηριστικό [+ανθρώπινο]) λήγουν σε φωνήεν εντάσσονται στην κλιτική τάξη των σε -ης(ς) ουσιαστικών (π.χ. τσιφτσίης 'αγρότης'). Αντιθέτως, τα άψυχα ουσιαστικά εντάσσονται στην κλιτική τάξη των ουδετέρων σε -ι (π.χ. βαρμάχ 'δάκτυλο').⁴ Στην Κεντρική

³ *Gender and inflection class serve as linguistic tools or units to construct representations of the word and fit them into the organization of grammar* (Melissaropoulou 2013: 375).

⁴ Βλ. Melissaropoulou (2013 και άρθρο σε αυτόν τον τόμο).

Καππαδοκία, η κατηγορία των έμψυχων ουσιαστικών παρουσιάζει ποικιλομορφία καθώς διαπιστώνεται παράλληλη προσαρμογή σε δύο κλιτικές τάξεις, σε -ος και σε -ης σε ονόματα που λήγουν είτε σε σύμφωνο είτε σε φωνήεν, ενώ στη Νότια Καππαδοκία, δεν μπορεί να υπάρξει διαχωρισμός βάσει γένους, καθώς είναι κυρίαρχη η θέση του γραμματικού γένους του ουδετέρου τόσο για τις δάνειες όσο και για τις ελληνικές λέξεις.⁵

2.3 Τα επιθετικά δάνεια: Υπόθεση Εργασίας

Τα δάνεια επίθετα συνιστούν φαινόμενο ονοματικού δανεισμού μικρότερης κλίμακας και συχνότητας. Η Thomason (2001: 187) παρατηρεί χαρακτηριστικά πως τα επίθετα συγκροτούν μια λιγότερο δανειζόμενη κατηγορία, καθώς αποτελούν μικρότερη τάξη σε πολλές γλώσσες, ενώ σε κάποιες η παρουσία τους είναι αμφισβητούμενη.

Πέραν της επιβεβαίωσης αυτής της άποψης, η υπόθεση εργασίας μας σχηματίζεται με τον ακόλουθο τρόπο. Η διαδικασία προσαρμογής των δάνειων επιθέτων αναμένεται να υπακούει τόσο σε γενικές παραμέτρους, κοινές (ή παραπλήσιες) σε κάθε επιμέρους φαινόμενο λεξιλογικού δανεισμού (είτε αφορά το ονοματικό είτε αφορά το ρηματικό μέρος), όπως είναι η φωνολογική ομοιότητα και η σημασιολογική συνάφεια, όσο και σε ειδικές παραμέτρους οι οποίες διαμορφώνονται είτε από άλλες παρόμοιες διαδικασίες ή από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του εκάστοτε γλωσσικού υποσυστήματος.

Με άλλα λόγια, η προσαρμογή των επιθέτων είναι λογικό να συγκλίνει ως ένα βαθμό στην προσαρμογή των ουσιαστικών, έστω κι αν οι ομοιότητες αυτές έχουν έναν πιο αφηρημένο χαρακτήρα. Αντίστοιχα, οι ιδιαιτερότητες που κάθε μικρασιατική διάλεκτος εμφανίζει, όπως είναι το εύρος επίδρασης της τουρκικής, η ποικιλότητα, η παραγωγικότητα συγκεκριμένων επιθημάτων έναντι άλλων κ.λπ., καταλαμβάνουν ιδιαίτερο ρόλο στη διαδικασία, αναδεικνύοντας όχι μόνο τη διαφοροποίηση ανάμεσα σε ιδιώματα που ομιλούνται στον ίδιο γεωγραφικό χώρο (Μικρά Ασία) και ενδέχεται να δανείζονται το ίδιο στοιχείο από τη γλώσσα πηγή (Τουρκική), αλλά και τη διαφοροποίηση στους κόλπους της ίδιας διαλέκτου.

3. Τα δεδομένα

3.1 Ιστορικά και γλωσσικά στοιχεία των εξεταζόμενων ποικιλιών

Οι εξεταζόμενες διαλεκτικές ποικιλίες τοποθετούνται γεωγραφικά στη Μικρά Ασία, όπου και ομιλούνταν συστηματικά μέχρι το 1922. Παρουσιάζουν σημαντικές ομοιότητες, αλλά και αποκλίσεις, καθώς -μεταξύ άλλων- η θέση τους (μικρασιατικά παράλια, ενδοχώρα κ.λπ.) αλλά και ο βαθμός επιρροής τους από την Τουρκική γλώσσα ποικίλουν. Η διάλεκτος Κυδωνιών (Αϊβαλί) και Μοσχονησίων ομιλείται στα βορειοδυτικά παράλια, η διάλεκτος του Πόντου στην ευρύτερη περιοχή του Εύξεινου Πόντου (από τα παράλια έως και την ενδοχώρα) και η διάλεκτος της Καππαδοκίας ομιλείται στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας. Οι τελευταίες δύο (Πόντος, Καππαδοκία)

⁵ Για τη διεξοδική διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο προσαρμόζονται τα δάνεια ουσιαστικά στις εξεταζόμενες διαλέκτους (Αϊβαλί-Μοσχονήσια, Πόντος, Καππαδοκία), βλ. Μελισσαροπούλου (στον ίδιο τόμο).

παρουσιάζουν μεγαλύτερες αποκλίσεις⁶ από την Κοινή Νέα Ελληνική, συγκριτικά με την πρώτη (Αίβαλί, Μοσχονήσια).

3.1.1 Η διάλεκτος Κυδωνιών και Μοσχονησίων

Η μικρασιατική διάλεκτος Κυδωνιών και Μοσχονησίων τοποθετείται γεωγραφικά στον κόλπο του Αδριαμντίου που βρίσκεται λίγα μόλις χιλιόμετρα απέναντι από τη Λέσβο. Μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών, η πλειονότητα των προσφύγων εγκαταστάθηκε στη Λέσβο, και ιδιαίτερα στο ανατολικό τμήμα της. Η διάλεκτος ανήκει στα βόρεια ιδιώματα, σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση του Χατζιδάκι (Hadzidakis, 1892), λόγω του φωνομένου του βόρειου φωνηεντισμού το οποίο εμφανίζει, δηλαδή της τροπής των άτονων /o/ και /e/ σε /u/ και /i/ αντίστοιχα (στένωση), και της αποβολής των άτονων /u/ και /i/ (κώφωση). Επιρροές από την Τουρκική γλώσσα, λόγω της γειννίαςσης απαντούν, αλλά αυτές αφορούν κατεξοχήν το λεξιλόγιο και σε πολύ μικρότερο βαθμό τη φωνολογία και τη μορφολογία.

Αναλυτικότερα, τα βασικά χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης διαλεκτικής ποικιλίας παρουσιάζονται ακολούθως (βλ. μεταξύ άλλων Ράλλη, 2007· Μελισσαροπούλου, 2007· Δημελά, 2010):

- α) Τροπή των άτονων /o/ και /e/ σε /u/ και /i/ αντίστοιχα, και αποβολή των άτονων /u/ και /i/.
- β) Επένθεση σε λεξικό ([fʎɛŋɟu] ‘φυτεύω’) και μεταλεξικό (ι γ’ άντρας- μι) επίπεδο.
- γ) Ονομαστική αρσενικού άρθρου σε ι.
- δ) Φαινόμενα υποχώρησης της γενικής πτώσης.
- ε) Παραγωγικά επιθήματα με συστηματική εμφάνιση: -λικ(ι), -τζής, -λής, -ίνα, -ένιους, -έλ’.
- στ) Περιφραστικές δομές δήλωσης του χαρακτηριστικού [+συντελεσμένο] με έχω+μετοχή παρακειμένου (έχου αφμένου) ή είμαι+μετοχή παρακειμένου (είνι παγ’μέν’).
- η) Επανάληψη (doubling) σε λεξικό (σασαπάνω ‘στο πιο ψηλό σημείο’) και μεταλεξικό επίπεδο (πάνου πάνου) .

3.1.2 Η διάλεκτος του Πόντου

Η γεωγραφική κατανομή των Ποντιακών υπήρξε ιδιαίτερα εκτεταμένη. Σύμφωνα με τον Κοντοσόπουλο (1994: 10) στην ευρύτερη περιοχή του Εύξεινου Πόντου υπήρχαν περίπου 800 οικισμοί με ελληνόφωνο πληθυσμό. Συγκεκριμένα, η ποντιακή διάλεκτος εκτείνεται από την Ινέπολη (το δυτικότερο σημείο, στα μικρασιατικά παράλια) ως την Αθήνα της Κολχίδας (το ανατολικότερο σημείο), όπως επίσης σε μερικά σημεία της ενδοχώρας και στις παραμεθόριες περιοχές του Καυκάσου (Καρς, Βατούμ κ.α.). Αξίζει να σημειωθεί πως η διαλεκτική ζώνη των Ποντιακών είναι ασυνεχής, καθώς παρεμβάλλονταν οικισμοί με αμιγώς τουρκόφωνο πληθυσμό. Η εξωγλωσσική αυτή

⁶ Ο Κοντοσόπουλος (1994:2-3) εξαιτίας του βαθμού απόκλισης τους από την Κοινή Νέα Ελληνική ονομάζει διαλέκτους τις ποικιλίες του Πόντου και της Καππαδοκίας, και ιδίωμα την ποικιλία Κυδωνιών – Μοσχονησίων. Στην παρούσα μελέτη, δεν επιτελείται διάκριση ανάμεσα στους όρους διάλεκτος και ιδίωμα, καθώς, όπως επισημαίνουν οι Chambers και Trudgill (1980), τα όρια μεταξύ τους είναι δυσδιάκριτα.

παράμετρος θεωρώ πως επηρέασε σημαντικά το γλωσσικό χαρακτήρα του ιδιώματος, καθώς είναι ιδιαίτερα εκτεταμένα τα φαινόμενα πολυτυπίας, όπως θα διαπιστωθεί σε επόμενες ενότητες (βλ. ενότητες 3.2.2 και 4.1). Από το 1922 οι Πόντιοι είναι εγκατεστημένοι σε διάφορα σημεία της Ελληνικής επικράτειας, κυρίως δε στη Μακεδονία και τη Θράκη. Η επίδραση της Τουρκικής γλώσσας είναι αισθητή στην Ποντιακή, όχι όμως σε ένταση ίδια με την Καππαδοκική (βλ. ενότητα 3.1.3).

Τα Ποντιακά διακρίνονται, κατά τον Τριανταφυλλίδη (1938), σε τρεις μεγάλες διαλεκτικές ζώνες: Τα Οινουντιακά, τα Τραπεζουντιακά, και τα Χαλιδιώτικα. Οι δύο τελευταίες ζώνες εμφανίζουν πιο έντονη την επίδραση της Τουρκικής. Μερικά από τα βασικότερα χαρακτηριστικά τους παρατίθενται ακολούθως (βλ. μεταξύ άλλων Παπαδόπουλο, 1955· Τομπαΐδη, 1996· Drettas, 1999· Τζιτζιλί, 2000):

- α) Απουσία συνίζησης στα ονόματα σε *-έα/-ία* (*δουλεία, πεδία*).
- β) Διατήρηση του τελικού /n/ (*νόχταν, επήεν* ‘πήγε’ κ.λπ.).
- γ) Τόνος (πρωτογενής) σε τέταρτη ή πέμπτη συλλαβή και ανάπτυξη δευτερογενούς τόνου στη δεύτερη ή τρίτη συλλαβή ([ejełanàne] ‘γελούσαν’).
- δ) Γενική ενικού του οριστικού άρθρου σε *τι* (*τι παστουρμά*).
- ε) Ονοματικά επιθήματα σε *-ον* ή *-ο* για τα αρσενικά (ο *πάππον/πάππο* ‘ο παπούς’).
- στ) Ποικιλότητα στις επιθετικές καταλήξεις, όπως:
 - (η)ς/-αινα/-(ι)* ή *(ι)κον* (π.χ. *ανοιχτομάτς/ανοιχτομάταινα/ανοιχτομάτκο*),
 - ας/-ια/-(ι)κον* (*εντροπιάρης/ εντροπιαρία/ εντροπιάρ’ικον*),
 - ης/-ήσα/-ίν* (*σεβνταλής/ σεβνταλήσα/ σεβνταλίν*),
 - ος/-έσα/-ον* (*άσπρος/ ασπρέσα/ άσπρον*).
- ζ) Απουσία διάκρισης ανάμεσα σε εξακολουθητικό και στιγμιαίο μέλλοντα.
- η) Παθητικός αόριστος σε *-θα/τα* (*εκοιμέθα* ‘κοιμήθηκα’, *επουαλεύτα* ‘ταλαιπωρήθηκα’).
- θ) Ενεργητικός παρατατικός σε *-να* στα οξύτονα ρήματα (*ετίμανα* ‘τιμούσα’).

3.1.3 Η διάλεκτος της Καππαδοκίας

Διάλεκτος που ομιλείται στη μικρασιατική ενδοχώρα, η Καππαδοκική εμφανίζει την εντονότερη επίδραση από την Τουρκική, σε σύγκριση με τις προαναφερθείσες. Ο χαρακτηρισμός Καππαδοκική παραπέμπει περισσότερο στη γεωγραφική τοποθέτηση των ιδιωμάτων, παρά στην ομοιογένεια των γλωσσικών χαρακτηριστικών τους. Ο Dawkins (1916) διακρίνει τα ιδιώματα της Καππαδοκίας σε βόρεια και νότια, χωρίς όμως να περιλαμβάνει το ιδίωμα της Σίλλης. Ο Janse (2009) διαπιστώνει πως η κατηγοριοποίηση σε υποδιαλέκτους πρέπει να λάβει υπόψη της και εξωγλωσσικές παραμέτρους, όπως είναι οι συνθήκες που επικρατούσαν σε κάθε επιμέρους χωριό. Σε γενικές γραμμές, οι ελληνόφωνες ζώνες της Καππαδοκίας είναι: α) βόρεια Καππαδοκική (τα χωριά Σύλατα, Ανακού, Φλογητά, Μαλακοπή, Σινασός, Ποτάμια, Δελμεσός), β) κεντρική Καππαδοκική (τα χωριά Αζός και Μιστί), γ) νότια Καππαδοκική (τα χωριά Αραβανί, Γούρδονος, Φερτάκαινα, Ουλαγάτς και Σεμέντερε).⁷ Τα καππαδοκικά σταμάτησαν να μιλιούνται στην περιοχή της Μικράς Ασίας μετά τον εκπατισμό των Ελλήνων το 1922, και αρχικά επικρατούσε η αντίληψη πως η

⁷ Τα ιδιώματα των Φαράσων και της Σίλλης, τα οποία επίσης ομιλούνται στη συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή, έχουν διακριτό γλωσσικό χαρακτήρα, σύμφωνα με τους περισσότερους μελετητές (βλ. Janse υπό εκτύπωση).

διάλεκτος εξαφανίστηκε, καθώς οι πρόσφυγες δεν τη μεταβίβασαν στις επόμενες γενιές. Ωστόσο, οι διαλεκτολογικές έρευνες των Janse και Παπαζαχαρίου (βλ. Janse 2009, υπό εκτύπωση· Janse και Papazahariou, forthcoming) ανέδειξαν ότι κάποιες πτυχές της είναι ζωντανές, καθώς υπάρχουν κοινότητες διαλεκτόφωνων με καταγωγή το χωριό Μιστί.

Μερικά από τα κύρια χαρακτηριστικά της καππαδοκικής διαλέκτου είναι τα ακόλουθα (βλ. μεταξύ άλλων Dawkins, 1914· Janse 2001,2009, υπό εκτύπωση· Τηλιοπούλου, 2003· Revithiadou et al., 2006· Karatsareas, 2011):

- α) Τροπή των άτονων /e/ και /o/ σε /i/ και /u/ αντίστοιχα (η συχνότητα εμφάνισης του φαινομένου ποικίλει από χωριό σε χωριό).
- β) Φαινόμενα φωνηεντικής αρμονίας, τροπής φωνηεντικών χαρακτηριστικών σε συγκεκριμένο περιβάλλον (π.χ. *ουτουρντούζω* ‘κάθομαι’, *άνομος* ‘άνεμος’).
- γ) Τροπή των οδοντικών φωνημάτων /ð/ και /θ/ ([çerízo] ‘θερίζω’, [daxtíl] ‘δάχτυλο’, [íza] ‘είδα’).
- δ) Διαφοροποίηση στην κλίση άψυχων και έμψυχων ονομάτων.
- ε) Φαινόμενα ακλισίας επιθέτων.
- στ) Περιορισμένη χρήση οριστικού άρθρου.
- ζ) Φαινόμενα συγκολλητικής μορφολογίας σε υποδιαλέκτους⁸ με εντονότερη την Τουρκική επίδραση (π.χ. *λαγός/λαγόζια*).

3.2 Τα δάνεια επίθετα της Τουρκικής στις τρεις εξεταζόμενες διαλέκτους

Στη συγκεκριμένη ενότητα, παρουσιάζονται αναλυτικά τα εξεταζόμενα δεδομένα. Για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας αξιοποιήθηκαν τόσο πρωτογενείς (μαγνητοφωνήσεις⁹, διαλεκτικά κείμενα) όσο και δευτερογενείς γλωσσικές πηγές (λεξικά, γλωσσάρια).

3.2.1 Τα δεδομένα Κυδωνιών και Μοσχονησίων

Στη Μικρασιατική διάλεκτο Κυδωνιών και Μοσχονησίων απαντούν αρκετοί επιθετικοί δάνειοι τύποι, οι περισσότεροι από τους οποίους προέρχονται απευθείας από τύπους με αντίστοιχη σημασιολογική λειτουργία στην τουρκική.

(1)

- α. *ζαμπούν(η)ς* [zabúɲs] > zabun ‘ισχνός, αδύνατος’
- β. *ναμκίόρς* -(ι)σσα -(ι)κου [namciórs] > namkôr ‘αχάριστος’
- γ. *ναμαχιάρ(η)ς* -(ι)σσα -(ι)κου [damaçiárs] > tamahkâr ‘ζηλιάρης’

Από τα παραδείγματα στο (1) προκύπτει πως τόσο ο δάνειος τύπος της γλώσσας στόχου, όσο και ο τύπος της γλώσσας πηγής αναφέρονται σε οντότητα με τα ίδια

⁸ Πολλά από αυτά τα χωριά κατοικούνταν από Έλληνες και Τούρκους, κι αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι διάλεκτοι να έχουν δεχτεί επιρροές και από την ελληνική και από την τουρκική γλώσσα. Η τουρκική επιρροή είναι μεγαλύτερη στις διαλέκτους Ουλαγάτς (Ulaghatsh) και Σεμέντερε (Semenderé), καθώς στα αντίστοιχα χωριά ζούσε μεγάλος αριθμός Τούρκων.

⁹ Η μελέτη των προφορικών πηγών, λόγω της ειδικεύσης του θέματος, υπήρξε στοχευμένη και ενδεικτική. Τα προφορικά δεδομένα αντλήθηκαν εξ ολοκλήρου από τη Βάση Δεδομένων του *Εργαστηρίου Νεοελληνικών Διαλέκτων του Πανεπιστημίου Πατρών*.

χαρακτηριστικά. Μάλιστα, τα περισσότερα δάνεια επίθετα αποτελούν χαρακτηρισμούς που αποδίδονται σε έμψυχα όντα, καθώς λιγοστά είναι τα παραδείγματα επιθετικών σχηματισμών που μπορούν να συνδυάζονται με βάση που έχει το χαρακτηριστικό [-έμψυχο].

(2)

Ι τζιτζιρές ήταν **μπακιρένιους** ‘Η κατσαρόλα ήταν χάλκινη’ Ράλλη (προσεχώς)

Δομές σαν αυτή του (2) είναι σπάνιες, και για έναν άλλο λόγο, καθώς αποτελούν δευτερογενείς σχηματισμούς, παράγωγες λέξεις από δάνεια ουσιαστικά:

(3)

α. μπακιρένιους -α-ου > μπακίρ ‘χάλκινο σκεύος’ > bacir

β. σαμνταντάν(ης) -(ι)σσα (Μοσχ.) ‘κρεμαντάλας’ > σαμντάν(ι) (Αιβ./Μοσχ.) ‘κηροπήγιο’ > samdan

Η προϋπόθεση της σημασιολογικής συνάφειας του τύπου ανάμεσα στη γλώσσα στόχο και τη γλώσσα πηγή πληροῦται σχεδόν σε κάθε περίπτωση, καθώς η αντιστοιχία είναι εμφανής, έστω και σε μεταφορικό επίπεδο, όπως καθίσταται φανερό στα ακόλουθα παραδείγματα:

(4)

α. τσουλπάς ‘βρωμιάρης’ > çolpa ‘αδέξιος, αριστερόχειρος’

β. μπουρσούκ(ης) ‘κατσουφιασμένος’ > buruşuk ‘ρυτιδωμένος, τσαλακωμένος’

γ. ντουλαπτής (ο) ‘τεμπέλης, χαραμοφάης’ > dolarçi ‘δόλιος’

Ως προς την κλιτική τους προσαρμογή, τα δάνεια επίθετα που προέρχονται από λέξεις που λήγουν σε σύμφωνο εντάσσονται στην κλιτική τάξη των σε -(η)ς ονομάτων για τα αρσενικά, σε -(ι)σσα για τα θηλυκά και σε -(ι)κου για τα ουδέτερα.¹⁰

(5)

α. τζαναμπέτς -(ι)σσα-(ι)κου [dzanabéts] > canabet ‘δύστροπος’

β. ναμκιόρς -(ι)σσα -(ι)κου [namciórs] > namkör ‘αχάριστος’

γ. νταμαχιάρ(ης) -(ι)σσα-(ι)κου [damaçiárs] > tamahkâr ‘ζηλιάρης’

δ. κάλπ(ης) -(ι)σσα¹¹-(ι)κου [kalps] > kalp ‘ψεύτης’

¹⁰ Βεβαίως στο corpus απαντούν ορισμένες περιπτώσεις επιθετικών σχηματισμών που αν και απαντούν κατά κανόνα στο αρσενικό γένος, είναι μορφολογικά δυνατοί/πιθανοί οι σχηματισμοί των υπολοίπων γενών: π.χ. *μπαταχισής-μπαταχσού*. Η διεξοδική διερεύνηση αυτών των περιπτώσεων (μέσω στοχευμένων προφορικών/γραπτών ερωτηματολογίων), προκειμένου να διαπιστωθεί ο βαθμός συστηματικότητας τέτοιων σχηματισμών, αποτελεί μελλοντικό στόχο.

¹¹ Ο τύπος *καλπίνα* που επίσης απαντά στο ιδίωμα δεν μπορεί να θεωρηθεί εναλλακτικός τρόπος δήλωσης του θηλυκού γένους, καθώς αποτελεί ουσιαστικοποιημένη δομή με τη σημασία ‘ο άνθρωπος που ψεύδεται’, και ως εκ τούτου είναι δυνατό να αναφέρεται και σε οντότητες με άλλο φυσικό/γραμματικό γένος. Π.χ. *Έφτους είνι καλπίνα, μην τν ακούς* (‘Αυτός λέει ψέματα/είναι ψεύτης, μην τον ακούς’).

Από την άλλη πλευρά, όσα λήγουν σε φωνήεν, μορφολογικοποιούνται σε κλιτικές τάξεις που παρουσιάζουν φωνολογική ομοιότητα με τον τύπο της γλώσσας πηγής, κινητοποιώντας τη διαδικασία της αναλογίας:

(6)

- α. μπαταχτσής [bataχtsís] > bataκci ‘απατεώνας’
 β. κουβαρντάς [kuvardás] > hovarda ‘γενναιόδωρος’
 γ. ζαμπάρας [zambarás] > zampara ‘μπερμπάντης, πρόστυχος’

Πράγματι οι τύποι στο παράδειγμα (6) σχηματίζονται κατ’ αναλογία προς τα ουσιαστικά σε –ας και –τζης, όπως και τα αντίστοιχα δάνεια ουσιαστικά. Τέλος, στο ιδίωμα απαντούν και μη κανονικοποιημένες δομές, καθώς και περιπτώσεις πολυτυπίας, όπως οι ακόλουθες:

(7)

- α. γιαβάσ(ι)κους –(η)-ου [javáskus] > yavas ‘σιγανός, ελαφρύς’
 β. γουρσούγ(η)ς-ζα-ζ(ι)κου/γουρσουσλαμάς [γususlamás]/γουρσουσλαμάς [γursuslamás] > uğursuz ‘γρουσουζης’
 γ. ιφές [ifés] και ιφιτζής [ifidzís] > efe ‘τολμηρός, καυγατζής’
 δ. ζαμπούν(η)ς [zabúns] και ζαμπούν(ι)κους –(η)-ου [zabúrkus] > zabun ‘ασθενικός, καχεκτικός’

Στο (7α) δε φαίνεται να υπάρχει κάποιος συγκεκριμένος (π.χ φωνολογικός ή μορφολογικός) λόγος απόκλισης από τη νόρμα προσαρμογής. Αντίστοιχα, οι σχηματισμοί στα (7β-δ) αποτελούν εναλλακτικούς τύπους σε ελεύθερη παραλλαγή.

Ανακεφαλαιωτικά, παρατηρούμε πως ο βαθμός κανονικοποίησης του συστήματος είναι ιδιαίτερα υψηλός, με περιορισμένη την παρουσία της πολυτυπίας. Οι περισσότεροι δάνειοι τύποι προσαρμόζονται σε συγκεκριμένα κλιτικά υποσυστήματα, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τη φωνολογική ομοιότητα με τον τύπο της γλώσσας πηγής, όσο και την αντιστοιχία με άλλους δάνειους ή μη ονοματικούς τύπους της ίδιας διαλέκτου.

3.2.2 Τα δεδομένα του Πόντου

Το γλωσσικό υλικό που προέρχεται από τη διάλεκτο του Πόντου ως ιδιαίτερο γνώρισμα έχει την πολυτυπία. Κάτι τέτοιο είναι μάλλον αναμενόμενο, αν λάβει κανείς υπόψη τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του συγκεκριμένου ιδιώματος. Όπως έχει ήδη αναφερθεί (3.1.2), η τριμερής διαλεκτική ζώνη των Ποντιακών διέπεται από ασυνέχεια, καθώς ανάμεσα στα ελληνόφωνα χωριά των Ποντίων παρεμβάλλονται οικισμοί με τουρκόφωνο πληθυσμό.

(8)

- α. γαραμάζης-αινα-(ι)κον/γιαραμάης (Χαλδ.) > yamaz ‘ανίκανος’
 β. ζαβαλής (Σαντ./Τραπ./Χαλδ.)/ζαβαλούς-ζαβαλήσα/ζαβαλούσα/ζαβαλού > zavalli ‘δυστυχής’
 γ. ζεγκίν (Τραπ./Χαλδ.)/ζεγκίν (Σεμ.)/ζαγκίν (Τραπ./Χαλδ.)/ζεγκίνιν/ζεγκίν/ζεγκίνης (Κοτ./Σαν./Χαλδ.)/ζεγκίντζ (Χαλδ.) > zengin ‘πλούσιος’

δ. γιοσμάς > yosma ‘νεαρός’

Στα παραδείγματα στο (8) παρατηρείται διαφοροποίηση τόσο στο επίπεδο του θέματος, η οποία μπορεί να ερμηνευθεί και ως διαφοροποίηση στον τρόπο πρόσληψης του δάνειου τύπου από τους επιμέρους διαλεκτόφωνους (βλ. κεφάλαιο 4), όσο και στο επίπεδο της κλιτικής προσαρμογής τους. Σε γενικές γραμμές, το αρσενικό γένος σχηματίζεται είτε σε *-ης*, στις περιπτώσεις όπου ο δάνειος τύπος λήγει σε σύμφωνο (8α, γ), ενώ, αν ο δάνειος τύπος προέρχεται από λέξη που λήγει σε φωνήεν, εντάσσεται σε κλιτική τάξη με φωνολογική ομοιότητα, μέσα από τη διαδικασία της αναλογίας (8β, 8δ). Πολυτυπία σε επίπεδο επιθήματος εμφανίζεται στο θηλυκό γένος (*-αινα*, *-ουσα*, *-ήσα*, *-ού*, βλ. 8α, 8β), η οποία φαίνεται να προσδίδει ιδιαίτερη αστάθεια στο σύστημα προσαρμογής. Τέλος, το ουδέτερο γένος δηλώνεται με το κλιτικό επίθημα *-(ι)κον* (8α).

Από τα παραπάνω παραδείγματα, συνάγεται πως γενικά κριτήρια όπως η φωνολογική ομοιότητα και η σημασιολογική συνάφεια¹² έχουν συστηματική εφαρμογή, δεν απαντούν όμως εξίσου συστηματικά συγκεκριμένα κριτήρια που να ορίζουν τον τρόπο ένταξης των δανείων λέξεων στο κλιτικό σύστημα της Ποντιακής, καθώς πέραν την παρατηρούμενης πολυτυπίας, απαντούν *-αν* και σποραδικά- τύποι χωρίς συγκεκριμένο επίθημα δήλωσης κλιτικής τάξης (π.χ. *ζεγκίν*, *ζαγκίν*).

Ωστόσο, παρά τη δυσκολία καθορισμού συγκεκριμένων κριτηρίων βάσει των οποίων επιτελείται η ένταξη των επιθετικών δανείων από τη γλώσσα πηγή (Τουρκική) στη γλώσσα στόχο (Ελληνικά του Πόντου), στη διάλεκτο απαντούν με αισθητή συχνότητα δευτερογενείς σχηματισμοί, που σηματοδοτούν την ολοκλήρωση της διαδικασίας ενσωμάτωσης, π.χ. *ζεγκοπατώ/ζάγκοπατώ ζεγκινοπατώ* ‘πατώ τον αναβολές του εφιπίου προς ίππευση’ > *ζεγκίν*, *σεβανταλής/σεβνταλής* > *σεβντάς* ‘ερωτευμένος’.

3.2.3 Τα δεδομένα της Καππαδοκίας

Το φαινόμενο της προσαρμογής των τουρκικών επιθετικών δανείων στα Καππαδοκικά εύλογα χαρακτηρίζεται ως ιδιότυπο, καθώς παράλληλα με τους κανονικοποιημένους τύπους, απαντούν άκλιτοι (ή μερικώς άκλιτοι) τύποι, απουσία δήλωσης γραμματικού γένους, πολυτυπία και ασυστηματικές δομές.

Αναλυτικότερα, η σημασιολογική συνάφεια αποτελεί σταθερό χαρακτηριστικό, αφού και εδώ οι τύποι της γλώσσας πηγής έχουν την ίδια ή παραπλήσια σημασία με τους τύπους της γλώσσας στόχου, ενώ η συντριπτική πλειονότητα των επιθετικών σχηματισμών αναφέρονται σε οντότητες με το χαρακτηριστικό [+έμψυχο]. Επίσης, στο corpus εντοπίζουμε δομές των οποίων το φωνολογικό σχήμα ορίζει τον τρόπο προσαρμογής τους.

Οι δάνειοι τύποι που προέρχονται από λέξη που λήγει σε σύμφωνο εμφανίζουν το κλιτικό επίθημα *-ης*:

(9)

α. ασίκης (Μιστί) > asik ‘γεροδεμένος, λυγροκόρμος, λεβέντης’

¹² Το σημασιολογικό κριτήριο έχει την ίδια ακριβώς παρουσία που διαπιστώθηκε και στην περίπτωση των Αιβαλιώτικων. Ο τύπος της γλώσσας πηγής με τον τύπο της γλώσσας στόχο εμφανίζουν σημασιολογικές αντιστοιχίες σε κυριολεκτικό ή σε μεταφορικό επίπεδο. Και στην περίπτωση της Ποντιακής, συστηματικά το αντικείμενο αναφοράς των δανείων επιθέτων έχει το χαρακτηριστικό [+έμψυχο].

β. μουρτάρης (Μιστί) > *murdar* ‘μοιχός’

Ωστόσο, οι δομές αυτές, πέραν ελαχίστων εξαιρέσεων, απαντούν στο γλωσσικό ιδίωμα του χωριού Μιστί. Όπως είδαμε στην ενότητα 3.1.3, πρόσφυγες δεύτερης και τρίτης ακόμη γενιάς συνεχίζουν να μιλούν τη συγκεκριμένη διαλεκτική ποικιλία στον ελλαδικό χώρο. Τα δεδομένα στο (9) μαρτυρούν τη συγχρονική κατάσταση του ιδιώματος, το οποίο πλέον διαμορφώνεται και εξελίσσεται υπό διαφορετικές συνθήκες, καθώς οι ομιλητές του δεν έχουν την ίδια επαφή, σχέση και εξοικείωση με την Τουρκική γλώσσα. Αξίζει να αναφερθεί πως αντίστοιχες καταχωρίσεις δεν υπάρχουν στο έργο του Dawkins (1916). Μια παράλληλη εξέταση των καταχωρίσεων στο έργο του Dawkins (1916) και στο έργο του Κοτσανίδη (2006) αναδεικνύει πως έχει επέλθει γλωσσική μεταβολή, στην περίπτωση βεβαίως που οι πληροφορίες του Dawkins (1916) αντικατοπτρίζουν την πραγματική εικόνα της διαλέκτου τη συγκεκριμένη εποχή.

(10)

αχμάχος (Dawkins 1916) και αχμάκης (Κοτσανίδης 2006) > *ahmaq* ‘αφελής, βραδύνους’

Παρατηρούμε πως ο τύπος *αχμάχος* συμμορφώνεται προς τους κανόνες προσαρμογής των αρσενικών έμφυλων ουσιαστικών και έτσι σχηματίζεται κατ’ αναλογία προς το *πατισάχος* (βλ. ενότητα 2.2.1), ενώ ο τύπος *αχμάκης* συμβαδίζει με τον τύπο προσαρμογής που παρατηρείται σε διαλέκτους με λιγότερο έντονη γλωσσική επαφή, όπως η διάλεκτος Κυδωνιών και Μοσχονησίων (βλ. ενότητα 3.2.1). Αντίστοιχα, τα επιθετικά δάνεια των οποίων η λέξη πηγή λήγει σε φωνήεν δεν προσαρμόζονται συστηματικά στην κλιτική τάξη σε *-ης* (11), καθώς τα περισσότερα δεν έχουν ορατό κλιτικό επίθημα στον ενικό αριθμό, ενώ ελάχιστα προσαρμόζονται στην κλιτική τάξη σε *-ας* (12).

(11)

α. παραλού (Μιστί) > *parali* ‘οικονομικά ευκατάστατος’

β. γκιοβνταλού (Μιστί) > *göndeli* ‘σωματώδης’

γ. Μισιώτ’τσιόδαν γκιοβνταλούϊα ‘Οι Μιστιώτες ήταν σωματώδεις’ Κοτσανίδης (2006)

(12)

α. φουκαράς (Αξός, Μαλακοπή, Φλογητά, Σίλλη), φουκαρές (Φλογητά), φικαρές (Γούρδονος), Πληθ. φικαρέγια, φουκαράδες > *fuqara* ‘φτωχός’

β. Είσεν *jai* δώδεκα κόρες. Ήσανδαι φουκαράδες

‘Είχε και δώδεκα κόρες. Ήταν φτωχοί’ (Φάρασα, Dawkins 1916: 560)

γ. Σ’ ένα χωριό κειότανε ένα άντρα κι ένα ναίκα. Κειότανε πολύ φουκαρές. Άντρα πήρεν (...)

‘Σ’ ένα χωριό ήταν ένας άντρας και μια γυναίκα. Και ήταν πού φτωχοί. Ο άντρας πήρε (...)’ (Φλογητά, Dawkins 1916: 425)

Το παράδειγμα στο (12γ) παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς στο δάνειο τύπο δε δηλώνεται μορφηματικά ο πληθυντικός αριθμός. Ακολουθως, αξίζει να αναφερθεί πως ούτε το γραμματικό γένος έχει σταθερή μορφηματική δήλωση, καθώς σε ελάχιστες έχει εντοπιστεί διαφορετικός τύπος, για να δηλωθεί το θηλυκό (π.χ. *γοβτσής/ίσα* (Μιστί,

Συνασός)¹³ > *yayici* ‘κουτσομπόλης’, *γκιουζέλτσα* (Φλογητά)¹⁴ > *güzel* ‘όμορφη’), ενώ καμία ως στιγμής διακριτή πραγμάτωση του ουδέτερου γένους δε μαρτυρείται στο εξεταζόμενο υλικό¹⁵.

(13)

Το μπαστανλακ το κορίτς δώκεν ντο σο πρώτο το αδερφό τ’
‘Το μεγαλύτερο κορίτσι το έδωσε στον μεγαλύτερο αδερφό της’
Σύλατα (Dawkins 1916: 448)

(14)

Κείστον ένα γιορόν χεριφός
‘Ήταν ένας γέρος βασιλιάς’
Φλογητά (Dawkins 1916: 436)

(15)

Ζορλού ιντσιάνους νοι
‘Είναι εξαιρετικός άνθρωπος’
Μιστί (Κοτσανίδης 2006)

Εξάλλου, τα παραδείγματα (13) ως (15) αναδεικνύουν πως η απουσία δήλωσης γένους είναι φαινόμενο ιδιαίτερα εκτεταμένο και δεν αφορά μόνο τις επιθετικές βάσεις που αποτέλεσαν αντικείμενο δανεισμού (15), αλλά τόσο τις ξενικές επιθετικές βάσεις που δεν καταχωρήθηκαν ποτέ ως λήμματα στο λεξικό τις διαλέκτου (13), όσο και τους ελληνογενείς τύπους (14).

Τέλος, φαινόμενα συνύπαρξης μορφολογικοποιημένων και μη μορφολογικοποιημένων τύπων, όπως αυτό στο (16), συνιστούν εμπειρικά δεδομένα υποστηρικτικά της θεώρησης των Hock και Joseph (1996: 255) περί πολυτυπίας, σύμφωνα με την οποία οι δάνειοι τύποι είναι δυνατό να συνυπάρχουν με αυτούς από τους οποίους παράγονται τουλάχιστον για ένα χρονικό διάστημα.

(16) ζεγκίνης [zejinis]/ζιαγκίν [zjaɣin]/ζεν’ίν [zerin] > *zengin* ‘πλούσιος’

4. Ανάλυση

Η διεξοδική περιγραφή των εξεταζόμενων δεδομένων που επιτελέστηκε στην προηγούμενη ενότητα εύσχημα υποδεικνύει πως η προσαρμογή των δάνειων επιθέτων δεν επιτελείται με τον ίδιο τρόπο στα τρία επιμέρους γλωσσικά υποσυστήματα. Στην περίπτωση της διαλέκτου Αϊβαλιού-Μοσχονησίων υπάρχει υψηλός βαθμός κανονικοποίησης, ενώ στις διαλέκτους του Πόντου και της Καππαδοκίας διαπιστώνεται κλιμακούμενη αστάθεια.

¹³ Προφορικά δεδομένα από διαλεκτόφωνους δεύτερης γενιάς.

¹⁴ Βλ. Dawkins (1916).

¹⁵ Σύμφωνα με τη Ράλλη (2002, 2003), στα Ελληνικά υπάρχει μια ιεραρχία στην απόδοση γένους. Όλα τα λεξήματα που έχουν το χαρακτηριστικό [+ανθρώπινο] παίρνουν αρσενικό ή θηλυκό γένος ανάλογα με το φύλο. Όλα τα υπόλοιπα παίρνουν το γένος ανάλογα με την κλιτική τάξη στην οποία ανήκουν. Για το ρόλο του γένους στην Καππαδοκική διάλεκτο βλ. τις ενδελεχείς μελέτες των Karatsareas (2009, 2011) και Melissaropoulou (forthcoming).

Συγκεκριμένα, στο Αίβαλί και τα Μοσχονήσια τα δάνεια επίθετα προσαρμόζονται ανάλογα με το ληκτικό φωνήεν της λέξης πηγής στην κλιτική τάξη των σε *-(η)ς/- (ι)σσα/(ι)κου* (5) ή σε κλιτικές τάξεις που παρουσιάζουν φωνολογική ομοιότητα με τον τύπο της γλώσσας πηγής (6), κινητοποιώντας τη διαδικασία της αναλογίας με διττή φορά, καθώς η αντιστοιχία δεν εμφανίζεται μόνο ανάμεσα στον τύπο της γλώσσας πηγής και της γλώσσας στόχου, αλλά και ανάμεσα σε στοιχεία στο πλαίσιο της γλώσσας στόχου, αφού τα παραδείγματα στο (6) εντάσσονται στο σύστημα με τρόπο ανάλογο προς τις αρχές που διέπουν την ονοματική μορφολογία.

Αυτό το πρότυπο, τουλάχιστον ως προς το σχηματισμό του αρσενικού γένους, ακολουθείται και στην Ποντιακή διάλεκτο, αν και εκεί η πολυτυπία σε επίπεδο επιθήματος που παρουσιάζει το θηλυκό γένος (*-αινα, -ουσα, -ήσα, -ού*, βλ. 8α, 8β) δημιουργεί ιδιαίτερη δυσκολία όσον αφορά την προβλεψιμότητα της διαδικασίας. Αξίζει να αναφερθεί πως η πολυμορφία στο θέμα δεν αποτελεί αντίστοιχα ανασταλτικό παράγοντα για τη συστηματοποίηση της προσαρμογής, καθώς ο τρόπος πρόσληψης του δάνειου τύπου, όπως επισημαίνει ο Herd (2005), είναι πιθανό να ποικίλει από ομιλητή σε ομιλητή.

Από την άλλη πλευρά, η Καππαδοκική χαρακτηρίζεται από μερική ή ολική απουσία κλιτικών χαρακτηριστικών, καθώς στις περισσότερες περιπτώσεις δεν επιτελείται μορφολογική δήλωση του γραμματικού γένους, ενώ σε κάποιες άλλες είτε δεν υπάρχει κλιτικό επίθημα δήλωσης του ενικού αριθμού ή/και του πληθυντικού αριθμού, καθώς ο δάνειος τύπος εισέρχεται αυτούσιος στη γλώσσα στόχο. Επίσης, απαντούν και εδώ φαινόμενα πολυτυπίας. Το κλιτικό επίθημα που κυριαρχεί είναι το *-ης*, όμως είναι πιθανή η διαφοροποίηση στα κριτήρια προσαρμογής σε διαχρονικό επίπεδο, καθώς προγενέστεροι τύποι (π.χ. *αχμάχος*, βλ. (10)) προσαρμόζονται με ανάλογο τρόπο προς τα ουσιαστικά και τους κανόνες προσαρμογής των ουσιαστικών με χαρακτηριστικό [+ανθρώπινο] (π.χ. *πατισάχος*, βλ. Melisaropoulou, 2009, 2013, forthcoming), ενώ πρόσφατοι τύποι (π.χ. *αχμάκης*, βλ. (9), (10)) εμφανίζουν λογική κανονικοποίησης αντίστοιχη με εκείνη που περιγράφηκε για τη διάλεκτο Αίβαλιού-Μοσχονησίων.

Η σύγκλιση ή η απόκλιση από τη συγκεκριμένη λογική σχηματισμού ουσιαστικά καθιστά πρόδηλο το ρόλο που διαδραματίζει ο βαθμός επίδρασης της Τουρκικής γλώσσας στο εκάστοτε διαλεκτικό υποσύστημα. Το ιδίωμα Κυδωνιών-Μοσχονησίων συνιστά φαινόμενο περιορισμένης γλωσσικής επαφής Ελληνικής-Τουρκικής (βλ. κλίμακα δανεισμού από Thomason, 2001 στις ενότητες 2.1, 3.1.1), αντίθετα η Καππαδοκική σε επιμέρους ποικιλίες έχει περισσότερο στενή σχέση (βλ. ενότητα 3.1.3). Αυτό ερμηνεύει και τα φαινόμενα απουσίας δήλωσης γένους, μερικής (ή ολικής) ακλισίας, καθώς και τα φαινόμενα απόκλισης (10), αφού οι κανονικοποιημένοι τύποι ανήκουν σε ιδιώματα που ούτως ή άλλως επηρεάζονται σε μικρότερο βαθμό από την Τουρκική (Μιστί, Σινασός) ή αποτελούν μεταγενέστερες δομές που διαμορφώθηκαν ή μεταπλάστηκαν σε διαφορετικές εξωγλωσσικές συνθήκες, αναδεικνύοντας την εξέλιξη της διαλέκτου στον Ελλαδικό χώρο (βλ. στις ενότητες 3.1.3, 3.2.3 την περίπτωση του Μιστιώτικου ιδιώματος).

Μάλιστα, το γεγονός ότι πιο συστηματική προσαρμογή επιδεικνύει η διάλεκτος με τη λιγότερο στενή σχέση με την Τουρκική φανερώνει ότι η ένταξη ενός δάνειου συστατικού στο γλωσσικό σύστημα στόχο δεν εξαρτάται τόσο από την τυπολογική ομοιότητά του με το γλωσσικό σύστημα πηγή (βλ. McMahon, 1994· Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 1994), αλλά από το βαθμό επιρροής του δεύτερου στο πρώτο. Με άλλα λόγια, η απουσία συστηματικότητας στον τρόπο με τον οποίο προσαρμόζονται τα

επιθετικά δάνεια στη διάλεκτο της Καππαδοκίας έμμεσα μόνο σχετίζεται με την τυπολογική απόκλιση των συστημάτων, συνδέεται όμως άμεσα με την επαφή των ομιλητών τους. Αντιστοίχως, η τυπολογική διάσταση της συγκολλητικής Τουρκικής και της διαχτυτικής Ελληνικής δεν εμπόδισε τους φυσικούς ομιλητές των Αιβαλιώτικων να προσαρμόσουν με συστηματικό τρόπο τις δάνειες λέξεις στο λεξιλόγιο της διαλέκτου.

Ακολουθως, φαινόμενα πολυτυπίας σε επίπεδο κλιτικού επιθήματος, όπως αυτά της Ποντιακής, μειώνουν τη δυνατότητα πρόβλεψης του τρόπου προσαρμογής των δάνειων επιθέτων, δεν είναι όμως ασύνδετα με την ευρύτερη ποικιλομορφία της διαλέκτου (βλ. Παπαδόπουλος 1955, 1958), η οποία οφείλεται στην ασυνέχεια που διέπει τις τρεις επιμέρους διαλεκτικές ζώνες του Πόντου (βλ. ενότητα 3.1.2). Από την άλλη πλευρά, τα φαινόμενα συνύπαρξης δάνειων τύπων και τύπων προέλευσης είναι ιδιαίτερα συνηθισμένα (Hock & Joseph 1996) και απαντούν γενικότερα σε διαδικασίες γλωσσικής μεταβολής (Bybee, 1985· Hopper, 1991· Heine & Kuteva 2005), χωρίς να προμηνύουν παρακώλυση της διαδικασίας ένταξης του γλωσσικού στοιχείου στο σύστημα.

Από την άλλη πλευρά, παρά τις διαφορές που εντοπίζονται στο εξεταζόμενο υλικό, απαντούν και ομοιότητες. Η φωνολογική και σημασιολογική συνάφεια (Hock & Joseph, 1996· Herd, 2005· Winford 2005, 2010· Melissaropoulou, 2013) είναι τόσο εκτεταμένη, ώστε δεν είναι παράτολμο να υποστηρίξουμε πως συνιστούν προϋπόθεση του επιθετικού δανεισμού.

Η επισκόπηση των παραπάνω ομοιοτήτων και διαφορών οδηγεί στην εξαγωγή συμπερασμάτων που άπτονται της ιεράρχησης των παραμέτρων που ελέγχουν τα φαινόμενα επιθετικού δανεισμού στη διαλεκτική ποικιλία, αλλά και στη διατύπωση κάποιων προκαταρκτικών σκέψεων -καθώς το ζήτημα χρήζει περαιτέρω διερεύνησης- αναφορικά με τη σχέση ανάμεσα στις περιπτώσεις δανεισμού επιθέτων και ουσιαστικών.

Ως προς το πρώτο, οι γενικές παράμετροι του λεξιλογικού δανεισμού, ήτοι το φωνολογικό-δομικό σχήμα και η σημασιολογική σύγκλιση έχουν ισχύ αξιώματος, αλλά δεν ελέγχεται από αυτές ο τρόπος και βαθμός κανονικοποίησης της διαδικασίας προσαρμογής. Ο τύπος προσαρμογής εξαρτάται από τα γλωσσικά χαρακτηριστικά του συστήματος στόχου (ιδιώματα της Μικράς Ασίας), από την ένταση της επαφής ανάμεσα σε γλώσσα στόχο και γλώσσα πηγή, αλλά και από άλλους μη γλωσσικούς παράγοντες, όπως είναι η ομοιογένεια-ετερογένεια των γλωσσικών κοινοτήτων ή η συνέχεια-ασυνέχειά τους.

Τέλος, όσον αφορά τη σχέση ανάμεσα στον επιθετικό και τον ονοματικό δανεισμό, από τα δεδομένα μας προκύπτει αναλογική σύνδεση, καθώς αν και στα επίθετα δεν είναι τόσο έντονο το φαινόμενο της κλιτικής πολυτυπίας, όσο είναι στα ουσιαστικά των τριών διαλέκτων (βλ. Μελισσαροπούλου στον ίδιο τόμο), διαπιστώνουμε αναλογικούς προς τα ονόματα σχηματισμούς (βλ. ενδεικτικά το (6)), φαινόμενο που αναδεικνύει την επιρροή της γλώσσας στόχου -και συγκεκριμένα των μορφολογικών ιδιαιτεροτήτων αυτής-¹⁶ στη διαδικασία προσαρμογής (βλ. επίσης Ralli 2012α,β). Το χαρακτηριστικό [+/-έμψυχο] και στα δύο φαινόμενα έχει ιδιαίτερο ρόλο. Στην περίπτωση των ουσιαστικών είναι κριτήριο προσδιορισμού κλιτικής τάξης, ενώ στην περίπτωση των επιθέτων δείχνει να αποτελεί προϋπόθεση για τον επιθετικό δανεισμό, αφού στο εξεταζόμενο corpus είναι περισσότερο από σπάνιες οι περιπτώσεις δάνειας λέξης της οποίας το αντικείμενο αναφοράς δεν είναι έμψυχο.

¹⁶ Βλ. Ράλλη (2005) για τη διεξοδική περιγραφή της κλιτικής μορφολογίας της Νέας Ελληνικής.

5. Συμπεράσματα

Στο παρόν άρθρο επιχειρήθηκε η προσέγγιση των τουρκικών επιθετικών δανείων στη διαλεκτική ποικιλία της Μικράς Ασίας, και συγκεκριμένα στις διαλέκτους Κυδωνιών-Μοσχονησίων, Πόντου και Καππαδοκίας, πεδίο αρκούντως ανεξερεύνητο, καθώς δεν υπάρχουν προγενέστερες συστηματικές αναλύσεις επί του θέματος. Από τα εξεταζόμενα δεδομένα συνάγεται πως ο επιθετικός δανεισμός, αν και φαινόμενο λιγότερο συχνό συγκριτικά με το δανεισμό των ουσιαστικών και το δανεισμό των ρημάτων, δεν επιτελείται άναρχα. Γενικές παράμετροι, όπως η σημασιολογική και φωνολογική συνάφεια του τύπου προέλευσης με τον δάνειο τύπο επηρεάζουν κάθε επιμέρους διαδικασία. Ωστόσο, ο τύπος προσαρμογής και ο βαθμός αφομοίωσης του επιθετικού στοιχείου στο επιμέρους διαλεκτικό υποσύστημα δεν επηρεάζεται από τα προαναφερθέντα κριτήρια, αλλά από τα επιμέρους γνωρίσματα της κάθε διαλέκτου (γλώσσα στόχος), αλλά και τη σχέση της με τη γλώσσα πηγή (Τουρκική). Ιδιαίτερη είναι η θέση της αναλογίας ανάμεσα στους τύπους της γλώσσας στόχου (Ποντιακά, Αϊβαλιώτικα, Καππαδοκικά) και της γλώσσας πηγής (Τουρκικά), και του μορφολογικού μηχανισμού ανάμεσα σε στοιχεία του ίδιου συστήματος (δάνεια επίθετα και δάνεια ουσιαστικά).

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά τις κ.κ. Α. Ράλλη και Δ. Μελισσαροπούλου για τα διαφωτιστικά σχόλιά τους, καθώς και τον Ν. Κουτσούκο για την πολύτιμη βοήθεια.

6. Βιβλιογραφία

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α. (1994). *Νεολογικός δανεισμός της Νεοελληνικής*. Εστία: Θεσσαλονίκη.
- Bybee J. (1985). *Morphology. A Study of the Relation between Meaning and Form*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Dawkins R. (1916). *Modern Greek in Asia Minor*. Cambridge.
- Δημελά Ε. (2010). *Η προθηματοποίηση στις νεοελληνικές διαλέκτους: συγχρονική και διαχρονική προσέγγιση*. Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα.
- Drettas G. (1999). Το ελληνο-ποντιακό διαλεκτικό σύνολο. Στο: Α.Φ. Χριστίδη (Επιμ.), *Διαλεκτικοί θύλακοι της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ και ΚΕΓ, 15-24.
- Hadzidakis G. (1892). *Einleitung in die Neugriechische Grammatik*. Leipzig: Breitkopf &Hartel.
- Haspelmath, M. (2008). Loanword typology: Steps toward a systematic cross-linguistic study of lexical borrowability. In T. Stolz, D. Bakker & R. Salas Palomo (Eds.), *Aspects of language contact: New theoretical, methodological and empirical findings with special focus on Romancisation processes*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 43-62.
- Haspelmath M. (2009). Lexical borrowing: concepts and issues. In: M. Haspelmath. & U Tadmor (Eds.), *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook*. Berlin: Mouton de Gruyter, 35-54.
- Haugen E. (1950). The analysis of linguistic borrowing. *Language* 26: 210 – 231.

- Heine B. & T. Kuteva. (2005). *Language Contact and Grammatical Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Herd J. (2005). Loanwords adaptation and the evaluation of similarity. *Toronto Working Papers in Linguistics* 24: 65-116.
- Hock H. & B. Joseph. (1996). *Language History, language Change and Language Relationship*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Hopper P.J. (1991). On some Principles of Grammaticalization". In: E. C. Traugott & B. Heine (Eds.), *Approaches to Grammaticalization*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1: 17-35.
- Janse M. (2001). Cappadocian variables. Στο: A. Ralli, B.D. Joseph & M. Janse (Eds.), *Proceedings of the First International Conference of Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών, 80-88.
- Janse M. (2009). Greek-Turkish language contact in Asia Minor. *Études Helléniques/Hellenic Studies* 17 1: 37-54.
- Janse M. (υπό εκτύπωση). Καππαδοκική. Στο: X. Τζιτζιλής (Επιμ.), *Νεοελληνικές Διάλεκτοι*.
- Janse M. & D. Papazachariou (forthcoming). *Cappadocian (Asia Minor Greek). The Resurrection of an "Extinct" Language*. Language.
- Karatsareas P. (2009). The loss of grammatical gender in Cappadocian Greek. *Transactions of the Philological Society* 17: 196-230.
- Karatsareas P. (2011). A study of Cappadocian Greek Nominal morphology from a diachronic and dialectological perspective. Ph.D. Dissertation, Cambridge: University of Cambridge.
- Κοντοσόπουλος Ν.Γ. (1994). *Διάλεκτοι και Ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα: Γρηγόρης. 4η έκδοση (2006).
- Κοτσανίδης Λ. (2006). *Το γλωσσικό ιδίωμα του Μιστί Καππαδοκίας*. Κιλκίς: Γνώμη Κιλκίς-Παιονίας.
- McMachon A. (1994). *Understanding Language Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Matras Y. (2009). *Language contact*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Melissaropoulou D. (2009). Loan verb adaptation: evidence from Greek dialectal variation. In: Janse et al (Eds), *4th international conference of Modern Greek dialects and linguistic theory* (e-book).
- Melissaropoulou D. (2013). Lexical Borrowing Bearing Witness to the Notions of Gender and Inflection Class: A Case Study on Two Contact Induced Systems of Greek. *Open Journal of Modern Linguistics* 3: 367-377.
- Melissaropoulou D. (forthcoming). On the role of language contact in the reorganization of grammar: A case study on two Modern Greek contact induced dialects. In Proceedings of the 5th International Conference of Modern Greek Dialects and Linguistic Theory. Ghent, 20-22 September 2012.
- Μελισσαροπούλου Δ. (2007). *Μορφολογική περιγραφή και ανάλυση του μικρασιατικού ιδιώματος της περιοχής Κυδωνιών και Μοσχονησίων: η παραγωγή λέξεων*. Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα.
- Μελισσαροπούλου Δ. (2009). Φαινόμενα γλωσσικής επαφής στο σύστημα της Γκρίκο: η περίπτωση των ρηματικών δανείων. *Νεοελληνική διαλεκτολογία* 6: 295-322.
- Μελισσαροπούλου Δ. (στον ίδιο τόμο). Το γένος και η κλιτική τάξη στην προσαρμογή δανείων ονομάτων.

- Moravcsik E. (1978). Universals of Language Contact. In: J. H. Greenberg et al (Eds.), *Universals of human language, vol. 1 Method and Theory*. Stanford, CA: Stanford University Press, 93-122.
- Παπαδόπουλος Α.Α. (1955). *Ιστορική γραμματική της Ποντιακής διαλέκτου*. Αθήνα.
- Παπαδόπουλος Α.Α. (1958, 1961). *Ιστορικόν Λεξικόν της Ποντιακής διαλέκτου*. Αθήνα: Επιτροπή Ποντιακών Μελετών. τόμοι Α-Β.
- Ralli A. (2002). The role of morphology in gender determination: evidence from Modern Greek. *Linguistics* 40, 3: 519-551.
- Ralli A. (2012a). Morphology in language contact: verbal loanblend formation in Asia Minor Greek (Aivaliot). In: T. Stolz et al (Eds.), *Morphologies in contact. Studia Typologica*. Berlin: Akademie Verlag, 1-18.
- Ralli A. (2012b). Verbal loanblends in Griko and Heptanesian: a case study of contact morphology. *L' Italia Dialettale LXXIII*: 111-132.
- Ράλλη Α. (2003). Ο καθορισμός του γραμματικού γένους στα ουσιαστικά της νέας ελληνικής. Στο: Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. Ράλλη & Δ. Χειλά-Μαρκοπούλου (επιμ.), *Το Γένος*. Αθήνα: Πατάκης, 57-99.
- Ράλλη Α. (2005). *Μορφολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ράλλη Α. (2007). Η διάλεκτος Κυδωνιών και Μοσχονησίων: μια πρώτη προσέγγιση. Στους: Π.Μ. Κιτρομηλίδη & Π.Δ. Μιχαηλάρη (Επιμ.), *Μυτιλήνη και Αϊβαλί (Κυδωνιές)*. Αθήνα: Ε.Ι.Ε., Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, 235-247.
- Ράλλη Α. (προσεχώς). *Λεξικό της διαλέκτου Κυδωνιών, Μοσχονησίων και Ανατολικής Λέσβου*. Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Ράλλη Α. (στον ίδιο τόμο). Ιταλογενή ρηματικά δάνεια στις νεοελληνικές διαλέκτους.
- Revithiadou A., M. Van Oostendorp, K. Nikolou & M.-A. Tiliopoulou. (2006). Vowel harmony in contact-induced systems: The case of Cappadocian and Silly. In: M. Janse, B. Joseph & A. Ralli (Eds.), *Proceedings of the 2nd International Conference on Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Patras: University of Patras, 350-365.
- Σεάτος Μ. (1990). Ελληνική και Τουρκική: μερικές περιπτώσεις δανεισμού. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*. 10: 129 – 139.
- Thomason S. G. (2001). *Language Contact: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Thomason S. G. (2006). Language Change and Language Contact. In: K. Brown (Ed.), *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Amsterdam: Elsevier, 339-346.
- Τηλιοπούλου Μ.Α. (2003). *Φωνολογική και μορφολογική ανάλυση των καππαδοκικών διαλέκτων*. Πτυχιακή εργασία. Πανεπιστήμιο Αιγαίου: Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών.
- Τομπαΐδης Δ.Ε. (1996). *Μελετήματα ποντιακής διαλέκτου*. Θεσσαλονίκη: Κώδικας.
- Τριανταφυλλίδης Μ. ([1938] 1981). *Άπαντα. Νεοελληνική Γραμματική. Ιστορική Εισαγωγή* (3^{ος} τόμος). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών: Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Τζιτζιλής Χ. (2001). Νεοελληνικές διάλεκτοι και νεοελληνική διαλεκτολογία». Στο: Α.Φ. Χριστίδης (Επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 168-74.
- Χριστοφίδου Α. (2003). Γένος και Κλίση στην Ελληνική (Μια φυσική προσέγγιση). Στο: Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Δ. Χειλά-Μαρκοπούλου (Επιμ.), *Το Γένος*. Αθήνα: Πατάκης, 100-131.

- Whitney W. (1881). On mixture in language. *Transactions of the American Philosophical Association* 12:1-26.
- Winford D. (2005). Contact-induced changes: Classification and processes. *Diachronica* 22: 373-427.
- Winford D. (2010). Contact and borrowing. In: R. Hickey (Ed.), *The Handbook of Language Contact*. Malden, MA/Oxford: Wiley-Blackwell, 170-187.